

811.163.41'373.21(497.6)

811.163.41'28(497.6)

<https://doi.org/10.18485/sj.2024.29.1.26>

ДУШАН М. ПЕЈИЋ*

Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 17. 10. 2023.

Прихваћен: 12. 12. 2023.

ОДНОС АПЕЛАТИВНЕ И ОНИМСКЕ ЛЕКСИКЕ У МИКРОТОПОНИМИЈИ НИШИЋКЕ ВИСОРАВНИ

У раду се наводи прецизан попис микротопонима трију српских села на Нишићкој висоравни, опустјелих усљед ратних и поратних збивања у БиХ. Забиљежени микротопоними подвргнути су творбено-семантичкој класификацији. Већином су имена у прикупљеном корпусу више или мање етимолошки прозирна, а за неколико оних чије је постање магловито понуђена су етимолошка објашњења (нпр., за ојконим Сабанци). Указује се на различите степене топонимизације апелатива – од чувања па и доминације апелативног значења у микротопониму па до потпуног истискивања тог значења у процесу пропријализације апелатива.

Кључне ријечи: Нишићка висорава, Сабанци, Кривајевићи, Душевине, апелатив, пропријализација, асуфиксална деривација, универбизација са суфиксацијом.

Нишићкѡ висорѡван назив је за плато (око 1000 м н. в.) смјештен између планина Звијезде и Романије, на четрдесетак километара сјеверно од Сарајева, уз магистрални пут Сарајево–Тузла. Административно припада општини Илијаш у Сарајевском кантону Федерације БиХ. На Нишићкој висоравни налазе се села Нишић(и), Злѡтеге, Буљетовина, Аѡићи, Крчевине, Црнѡ Ријека

* dusan.pejic@ffuis.edu.ba

(Каменица, Оџак), Гџрњи Ђванчићи, Сабанци, Душевине и Кривајевићи. Изузев Црне Ријеке и Г. Иванчића, који су доминантно насељени муслиманским становништвом, ријеч је о (чисто) српским селима у којима је пред избијање Грађанског рата у БиХ живјело око хиљаду становника. Нишићка висораван била је жестоко попрште борби, али је све вријеме рата била у саставу Републике Српске и под контролом њене војске (ВРС). Дејтонским споразумом овај простор прикључен је територији Федерације БиХ, што је довело до потпуног иселјења Срба са Нишићке висоравни почетком 1996. године. Ни десети дио српског становништва није се вратио на своја некадашња огњишта, те су нека од наречених села данас без иједног сталног житеља. А зна се да када неки крај опусте од становништва, и његови топоними врло брзо падну у заборав, што може бити неповратна штета не само за ономастику већ и за археологију, историју и сродне науке. Уз овај, битан разлог за неодложно ономастичко проучавање Нишићке висоравни (и других српских крајева у ФБиХ) представља и изражена тенденција тамошње управе, а понекад и научних установа, ка преименовањима или прилагођавању појединих „неподобних“ топонима¹, а с циљем уклањања свега што има српски карактер и што чува сјећање на некадашњу етничку структуру становништва ових простора. С тим у вези, и земљишним књигама, које су и иначе умногоме мањкаве за топономастичка проучавања (нпр., небилежење акцената и деклинације земљишних имена), у овом случају додатно је смањена поузданост и релевантност као извору за именовану грађу, усљед сваковрсних манипулација, аљкавости и сл.

Будући да би обим једнога оваквог рада био недостатан за исцрпно и свеобухватно топономастичко истраживање Нишићке висоравни, проучавани ареал смо ограничили само на њен источни дио, односно на села Сабанци, Душевине и Кривајевићи. Од предратних седамдесетак, Сабанци данас имају само троје становника. Душевине су потпуно опустјеле, а до рата су имале педесетак житеља. Једино су Кривајевићи иоле живо село у коме данас живи двадесетак од некадашњих око двјеста душа. Сабанчани, Душевљани и Кривај(еви)ћани расељени су широм Републике Српске (доминантно у источном дијелу), Републике Србије и свијета. У Сабанцима су живјеле фамилије Пејић (крсна слава Св. Јоаким и Ана) и Стојановић (Св. Јован) и у засеку Шакт (Шахт) једно домаћинство са презименом Сиџац² (Св. Ђорђе). На Душевинама

¹ Све се чешће може чути и прочитати да се Нишићка висораван назива Црноријечком (према великом муслиманском селу Црна Ријека, смјештеном на овој висоравни), јер атрибут Нишићка упућује на српско село Нишић(е), које се налази у средини висоравни и које је деценијама било центар овога простора (са црквом, школом, домом културе, положајем на магистралној цести, итд.). Такође, и име српског села Сабанци „бошњакизује“ се у Шабанци, а име села Аџићи очекивано је прилагођено у Хаџићи итд.

² Доселили су се из Сарајева након Сарајевског атентата, промијенили презиме – били Лазаревићи.

су живјеле породице Мотика (Св. Трифун), Миросављевић³, Јањић (Св. Ђорђе), Грлица⁴, Сандо (Св. Никола), а у Кривајевићима Мотика (Св. Трифун), Јањић (Св. Ђорђе) и Михаловић (Св. Ђорђе). Поред домицилног становништва, села Сабанци и Кривајевићи пред рат су почела добијати нове становнике формирањем викенд насеља, што је настављено и у посљератним годинама (данас су то углавном Бошњаци).

Нишићка висораван до сада, нажалост, није била предмет пажње озбиљних етнолошких истраживања већих размјера, али се о животу становника и њиховом поријеклу може посредно доста сазнати из бројних радова и неколико књига чувеног српског етнолога Миленка Филиповића, који је научно обрадио безмало све Нишићкој висоравни сусједне области⁵. Филиповић је у кратком раду *Белешке о пореклу становништва у Сарајевској Врховини* Нишићку висораван посматрао као дио једне нешто веће регионалне цјелине коју је именовао као Сарајевска Врховина. „Сарајевска Врховина или само Врховина или Планина је северни, планински, део Сарајевског среза међу планинама Романијом, средњобосанским Озреном и Звијездом ... Средиште за православно становништво тог краја било је до 1941 у селу Нишићима, где су православна црква и седиште парохије” (Филиповић 1952: 387). Филиповић запажа да на овом простору нема стариначког православног живља, сем једне фамилије (Рајић), односно да су се сви доселили концем 18. и у 19. вијеку из „праве динарске области”, односно из Старе Херцеговине, и то поглавито из околине Никшића⁶ (Дробњак, Дурмитор), тзв. дробњачком миграционом струјом⁷. Филиповићево мишљење потврђује и етнолог Божидар Милић Криводољанин у раду *Економски развитак породица у селу Нишићима, срез Сарајево* (1958), гдје се износи и доста занимљивих података о животу, култури и обичајима православних Срба овога краја⁸. Први досељеници долазили су на пуст или врло ријетко насељен терен, култивишући га и мијењајући му физиономију, што ће бити значајна чињеница за топомастичку слику овога предјела.

³ Презиме у 20. вијеку промијењено, од ранијег Мотика.

⁴ Скорашњи досељеници из Илијаша.

⁵ *Варошица Олово с околином* (1934), *Височка нахија* (1928), *Живот и обичаји народни у Височкој нахији* (1949), *Воошћа и Биоча у Босни* (1930), *Гласинац – антропогеографско-етнолошка расправа* (1950).

⁶ Ојконим Нишић или Нишићи, по коме и цијела висораван носи име, пренесен је из старог завичаја, тј. у њему препознајемо пренесени урбоним Никшић. Познато је да се чак и у данашњем говору околине Никшића губи консонант /к/ при изговору овога имена – Нишић, те да се јавља и у облику плурала као Нишићи (нпр., често у епској поезији, „да је водим у Нишићу граду, / да је љубим да другу не жудим”).

⁷ Видјети монографију Угљеше Пејића *Пејићи са Нишића код Сарајева* (2008), Београд: Свет књиге.

⁸ Занимљиво је да у овом раду аутор досљедно село Сабанке назива Стабанци.

Говор православних Срба Нишићке висоравни у основи је ијекавски и припада источнохерцеговачком говорном типу. Значајно је напоменути и то да се у овом говору осјете доста јаки утицаји источнобосанског, односно средњобосанског (према класификацији Милоша Окуке (2018: 316)) ијекавскошћакавског говора. Ти утицаји нарочито су примјетни у бројним шћакавизмима, као што су нпр: шћâп, шћèне, кршћèница, звижћукати, пишћа, òгњйшће. Ипак, шћакавизам је овдје далеко од досљедности, па тако имамо: штèта, вјèштица, клијèшта, Вòгошта (за град Вòгошћу). У погледу акцентуације, која је иначе новоштокавска, запазили смо да овај говор има једну од типичних особина ијекавскошћакавског говорног типа, а то је изостанак дуљења слога испред сонанта након испадања полугласника, односно испред сугласничке групе, па се говори: лòвца, лòнца, јàзавца (јàзовца), чòрба, тòрба, Сàбанци и сл. Ипак, овдје је стабилан изговор двају африкатских парова као и сонаната /љ/ и /њ/, док је фонема /х/ ишчезла из говора, тј. јавља се само у говору млађих или под утицајем школе, телевизије и сл. Изговор фонеме /ф/ знатно је стабилнији: ўфатио, фàла, филцàн (финцàн). Групе /дн/ и /дњ/ се не упрошћавају, док се група /дм/ често упрошћава, па тако имамо: òмà (за одмах), као и група /вљ/: зàбаљати. Честе су вокалске редукције (Сàрãјво, вй̀дла, изг̀убла). Фонема /п/ у групама /пс/, /пш/ прелази у /в/ – тèвсија, лèвшй. Деклинација је новоштокавска. Сачувана је деклинација придјева неодређеног вида. Аорист је жив. „Уз приповједачки императив и потенцијал чест је и хабитуал (кад би види њега, она би реци)” (Окука 2018: 318). У лексци се примјeђује велики број оријентализама и германизама, што је очевидно и у топономастичкој слици означеног ареала.

Прикупљена имена топографских објеката класификоваћемо користећи се поступком који примјeђује Александар Лома у *Топонимији Бањске хрисовуље*. Топониме Сабанака, Кривајевића и Душевина подијелили смо у сљедећих седам творбених група: атрибутивне синтагме и асуфиксална универбизација, универбизација са суфиксацијом, топонимизовани антропоними, секундарна деривација од других топонима, сраслице, синтагме и страна и нејасна имена.

У структури атрибутивних синтагми и у асуфиксалној деривацији препознају се придјеви и географски, односно топографски термини.

Атрибутивне синтагме сачињене од присвојних придјева изведених од личних имена суфиксима *-ов/-ев* или *-ин* јесу: Ахмедово рáкршће, Аћимова башча, Ђорђина башча, Аћимово г̀ввно, Грујино г̀ввно, Дòјчинова њй̀ва, Стéвин к̀рш, Мй̀лошево пòлце, Грујино пòље, Ђорђино пòље, Стéвина штàла, Ђостојн д̀ò, Бугунов д̀ò, Кàткино к̀орито, Мèмй̀н в̀ртò, Стијèпино к̀орито, Ђурђина/Ђурџина пèћина, Дй̀мшина пèћина.

Присвојни придјеви се изводе и према звању, занимању, надимку или другој особини човјека: Кàдй̀(ји)на р̀аван, Бàлй̀(ји)но б̀рдо. Према: кадија

– 'шеријатски судија' (Шкаљић 1966: 378), Балија – 'мусл. мушко име' или балија – 'муслимански сељак, примитиван, прост човјек' (Шкаљић 1966: 118).

Атрибутивне су синтагме с посесивима на суфикс *-јь* (в. Маројевић 1997: 180) слѣдеће: Милѣ страна (од имена Мил > Милова или Милѣ; можда и остатак неког сложеног антропонима са основом *-мил* у другом дијелу, нпр. Премил и сл.; први дио синтагме – Милѣ – индеклинабилан је: у Милѣ страни, преко Милѣ стране), Вуч(ј)и до (зоонимског постања).

У ову групу спадају и они топоними код којих се у основи налази примарни придјев: боја (Мрѣки брѣјѣг), облик (Дугѣ стране, Крива бѣква, Пријѣка њива), изглед (Лѣјѣпа крушка), величина топономастичког објекта у простору (Малѣ јѣзеро, Вѣлики бунѣр, Срдњѣ бунѣр и Малѣ бунѣр, Вѣлика бѣква), друге карактеристике (Нѣва њива, Рудна глава, Нѣва пѣћина). Придјевски суфикс *-њи* „служи за исказивање опозиције у паровима као горњи : доњи, ближњи : крајњи, са могућим проширењем (срдњѣ) и подразумева постојање два или више истоимених просторно повезаних објеката” (Лома 2013: 252), а примјери за овај тип придјева, односно топонима, на нашем терену јесу: Срдњѣ главе, Гѣрња њива, Дѣња њива, Гѣрња (бѣјамбарска) пѣћина, Срдња (бѣјамбарска) пѣћина, Дѣња (бѣјамбарска) пѣћина. У овим примјерима се огледа и зависност имена од положаја говорника.

На означеном простору забиљежена су и два примјера асуфиксалне универбизације, односно појаве да се у топониму изгуби апелативни члан, а сачува атрибутивни, и то у неизведеном облику (Лома 2013: 243): Кѣњскѣ (< Коњско брдо), Ёскѣ (< Уски пролаз). Другим ријечима, у овим примјерима ради се о супстантивизацији адјектива. „Последица губљења лексичког значења у двочланим су и вишечланим топономастичким синтагмама елизије апелатива, који су на апелативној разини означавали локалитете” (Шимуновић 1978: 307).

Универбизација са суфиксацијом у примјерима из прикупљене грађе врши се додавањем слѣдећих суфикса на основу: *-ача/-ац*: Слѣбовац, Јунаковац, Кѣпитовац, Кѣзловац, Кремѣнац, Лѣсац, Ледѣњача; *-ина*: Душевине; *-ик/-(ј)ак*: Јасѣк, Јѣлѣк, Камѣњак, Крављѣк, Купушњак, Бѣрак, Брѣзѣк, Травњѣк, Жѣлезњѣк, Сѣбанци; *-иште*: Ђѣборѣшта; *-ица*: Кѣвачица, Пѣткућница, Ђзимѣца, Мѣлиновица, Ледѣница; *-ила*: Бѣјѣлила; *-иштак*: Камѣ(н)штѣк. Као најпродуктивнији суфикси показују се *-ац*, *-ик/-(ј)ак* и *-ица*, док је продуктивност осталих суфикса мала.

Име брда Лѣсац, с обзиром на његов акценат, изводимо од придјева *лыс*, *-а*, *-о*, 'ћелав, го' (Лома 2013: 135). Према информацијама добијеним од мјештана, село Сѣбанци носи име по некадашњем власнику ѿги Шѣбановићу, на чији посјед (чифлук) су дошли преци данашњих становника. Будући да ѿјоним гласи Сѣбанци, а не Шѣбанци, одгонетку његовога постања налазимо у

турској ријечи *saban* 'плуг, рало' (ТСР 1997: 819). Оваква етимологија одговара и објективном стању на терену, имајући у виду погодност Сабаначког поља за земљорадњу. Својеврстан антоним ојкониму Сабанци може бити ојконим Злџтеге, село које такође насељава породица Пејић и које је као и Сабанци било у посједу поменутог аге, јер ријеч *тег*, *тега* односно *теговиште* означава 'обрађену земљу' (Лома 2013: 214), тј. у случају Злџтѣгѣ – земљу тешку, злу или лошу за обрађивање. Ојконим Душевине изводимо од властитог мушког имена Душо, посвједоченог и у *Речнику личних имена код Срба* (Грковић 1977: 86).

У топонимизоване антропониме спада ојконим Кривајевићи (у изговору старијих мјештана: Кривѣвићи), са суфиксом *-(ев)ићи*. Ојконим је можда изведен према хидрониму Криваја (ријека тог имена протиче неколико километара од села), или у основи има надимак Криваљ/Криваћ/Кривоје, чија мотивација лежи у тјелесној деформацији.

Један од поступака секундарне деривације од других топонима јесте путем композиције, односно „топонимизацијом предлога и именице са њиховом даљом супстантивизацијом” (Петровић Савић 2016: 218), а примјери из нашег корпуса јесу: Закршић – према Кршић, Запџдић – према Пџдић, Вйшпоље – према Пџље, Подгүвно, Међуограде.

Поред композиције, уочавамо и примјере деминуције, који су изведени помоћу суфикса: *-ић* (Бунџрић (у близини је Бүнар), Кршић (има и Крш), Пџдић, Бџрић, Травњаџић, Брџићи, Шљивићи), *-ица* (Стрџчица (има и Стрџа), Громилице, Њивица (више локалитета са називом Њива), Шүмица, Бџрица, Главица). Овдје смо навели и оне топониме који показују карактеристике деминуције иако у њиховој просторној близини не налазимо топониме исте основе. Сви су, етимолошки посматрано, апелативи, који и данас донекле чувају своје апелативно значење, али је ипак доминантније значење номинације. Једино је топоним Пџдић у овој групи тотално ослобођен од апелативне компоненте у значењу, па се може сматрати потпуно топонимизованим, јер говор мјештана не познаје ријеч *под* у значењу мјеста у подножју брда одакле се пружају веће или мање равне површине (Пижурица 1980: 276, Шиц 1994: 43), а тај би опис уистину одговарао конфигурацији терена означеног овим топонимом.

На проучаваном ареалу биљежимо и примјере сраслица, односно појаву да двије коријенске морфеме срастају у једну – топонимску: Кџсидоли, Драгџсела, Күљбаба, Бијамбаре. Нејасан је први дио сраслице Кџсидоли. Наша је претпоставка да се ради о неком турцизму (нпр., од имена Касим, испадањем сонанта /м/ < Касимдоли, Касимови доли; или од тур. *kasam* 'онај који дијели, судски службеник који рјешава оставине' (Шкаљић 1966: 398); тур. *kasilmak* – 'слегати се (о тлу, земљи)') (ТСР 1997: 564)). Такође је нејасан и први, па и други дио сраслице Күљбаба. С једне стране, могло би се радити о присвојном придејву изведеном помоћу суфикса *-јџ* од имена Куло, Кулиша, Кулин (Кулова

баба, Куља баба > Куљбаба) (Грковић 1977: 116). С друге стране, обје саставнице поменуте сраслице изразито су полисемичне и хомонимне лексеме, о чему свједочи и РСАНУ (1981: 1, 16; 1959: 218–219), што нам готово онемогућава поузданије тумачење микротопонима Куљбаба, због чега ћемо га сврстати и у категорију страних и нејасних имена. Уколико се уопште ради о сраслици, у другом дијелу микротопонима Бијамбаре налази се општепозната лексема српске географске терминологије – бара, 'мочвара, локва, каљуга; ливада' (Шиц 1994: 74). Први дио сраслице остаје нејасан, а остављамо могућност његовог довођења у везу са лексемом *бија* – 'узвик којим се гоне односно враћају овце' (РСАНУ 1959: 544), уз епентезу сонанта /м/. Локалитет Бијамбаре данас има статус „заштићеног пејзажа”, а ријеч је о природном комплексу под шумом, у чији састав улази осам пећина и неколика мања језера. Данас је то значајан туристички центар, а до прије неколике деценије локалитет Бијамбаре Сабанчани, Кривајћани и Душевљани користили су за испашу, понајвише оваца, с чим у везу се може довести и наша етимолошка хипотеза.

Двочлане синтагме са једночланим посесивним генитивом, и то према моделу *властито име (патроним) + географски термин*, јесу: Ђлића раскршће, Стојановића крш, Пејића лука, Стојановића лука. У оваквим случајевима „можда се чува *femini*num сингулара некадашњег посесивног придева који је ново језичко осећање интерпретирало као генитив сингулара именице и уопштило га у целој деклинацији. Овакви топоними настајали су и касније у време слободне употребе генитива патронима (презимена) у посесивној служби” (Маројевић 1982: 103). У проучаваном корпусу регистровани смо и један топоним чију структуру представља трочлана синтаagma, односно двочлана генитивска допуна: Врт бабе Анџе.

Међу проучаваним мјесним именима налазимо и неколика примјера топонима сачињених по обрасцу *приједлог + географски термин*: За брдом, За Подићом, За вићом (вигањ – наковањ, ковачница (Скоп 1971: 587) – у близини не постоји топоним Вигањ нити било шта у вези са ковачким послом, нити становништво познаје значење ове ријечи. Лексема *вигањ(ити)* позната је у дурмиторском крају у значењу 'галама', 'галамити, дозивати'⁹. „Таква свеза приједлог + именица у падежу одређује уз идентификацију и положај земљописног објекта” (Шимуновић 1978: 306).

Страна и нејасна имена: Кљушта, Бијамбаре, Куљбаба.

У анализираном корпусу изразито су бројни и разноврсни они топоними који су по свом поријеклу чисти апелативи, тј. који су настали „нултом деривацијом”, гдје је пропријализација вршена без промјене форме апелатива, те су и дан-данас задржали видљиву компоненту апелативног значења: Батва,

⁹Према усменом саопштењу проф. др Михаила Шћепановића, дијалектолога.

Брѐзе, Главѝца, Горѐла, Граџац, Грѐбље, Дё, Дёлина, Дёлине, Кёлем, Колёчуша, Крш, Лёкве, Лёка, Лѝјешће, Лѝпа, Мрёмёрје, ѐсёје, Пањеви, Пећина, Пёље, Пётоци, Пријава, Равница, Рёскршће, (Х)рѝд, Рёпине, Сёставци, Сјћча, Смрћке, Сёкёк, Трћшење, Црквина, Чћсма, Шёкт (Шёхт), Шѝљак, Лёгор, Мрёвињци, Тёрови, Брёдо, Дрём, Крст, Пёљике, Рёчва, Шёњац. Бётва носи назив по врсти крушке, а овај народни назив забиљежен је и у књизи *Воћарска лексика и терминологија у српском језику*, као што је случај и са микротопонимом Колёчуша – такође по сорти крушке (Јошић 2016: 162, 186), а сродног постања је и назив локалитета Кёлем. Водећи се Ломиним поступком, све топониме, односно апелативе из ове групе подијелићемо на двије подгрупе¹⁰: физиогени – топографски објекти настали природним путем, и антропогени – топографски објекти настали дјеловањем човјека. Физиогени објекти на нашем терену су: Пётоци, Сёставци, Лёкве, јћзеро¹¹ (хидрографија); Дё, Дёлина, Лёка, ѐсёје, Пећина, Пёље, Равница, Брёдо, Крш, Рѝд, Шѝљак, брѝјћт, глава, страна, рёван, пёлце, пећина (рељеф и орографија); Бётва, Брѐзе, Кёлем, Колёчуша, Лѝјешће, Лѝпа, Рёчва, Смрћке, Трћшење, а можда и Јћлёх – од *jelxa* 'јова' (Јома 2013: 242), бёвка, крушёка (дендроними – дрвенасте биљке); Мрёвињци (зоолошки мотивисан термин). Антропогени топографски објекти су: Горѐла, Пањеви, Сјћча, Пёљике, Тёрови, бёшёа, врт, вртё, њѝва, гёвно (земљорадња, сточарство, шумарство); Рёскршће, Сёкёк, Дрём (комуникације); Граџац (утврде); Грѐбље, Громѝлице, Крст, Мрёмёрје (земљишни знаци); Црквина (култни објекти); Рёпине, Шёњац (земљани радови); Лёгор, Шёкт, Чћсма, бёнёр, кёрито (привредни и други објекти); кёћа, штёла (грађевине), Пријава (метафоре и експресивне формације).

Битно је и занимљиво сагледати и анализирати и оне топониме који су својим поријеклом апелативи, али потпуно топонимизовани, тј. њихово апелативно значење је изгубљено, не препознаје се (бар међу локалним становништвом): Тёкови, Брёћеви, Гвёзд, Кёлови, Крамёви, Лёзе, Красан, Зёвор. „Из књижевног и саобраћајног говора *лаз* је потиснут у заборав од синонима *крё*, *крчевина*” (Скок 1971: 278). О бази **kram* у српској и јужнословенској ономастици исцрпно је писао Видан Николић (2012: 61–72), а он у топонимима изведеним од ове базе (нпр. Хан Крам, Крамер Село) налази остатке сјећања на средњовјековно занимање *крамер*, односно кириёија, и на *крам*, илити стовариште, као нешто што чини неизоставни дио кириёијскога посла¹². Положај локалитета Крамёви у селу Сабанцима, крај некадашњег „римског пута”,

¹⁰ Граница између ове двије подгрупе није оштра јер се не зна, нпр., да ли је неко дрво самоникло или засађено.

¹¹ Малим словом пишемо апелативе који су дио сложених синтагматских топонима, тј. који самостално не функционишу као топоними, али у тим сложеним структурама чувају апелативно значење.

¹² Преци сабаначке породице Пејић кроз 19. су вијек па до Првог свјетског рата били кириёије.

иде у прилог Николићевом тумачењу. Микротопоним Калови лако се доводи у везу са ријечју *кал*, међутим „то што се кал ’блато’ овде јавља у множини *Кали* упућује на другде посведочено значење природних локви одакле се поји стока” (Лома 2013: 340). Заиста, на реченом локалитету налазе се локве са којих се напајала стока, али је апелатив са овим значењем ишчезао из језичког осјећања становништва, тако да је овдје ријеч о потпуној пропријализацији апелатива. Слично је и са називом Гвџд, у коме одавно нико не препознаје његово изворно значење ’густа шума’ (Лома 2013: 241), иако је и данас тим именом номинован један шумовити предео. Становништву је непозната и биљка *броћ* (*rubia tinctorium*), по којој локалитет Брџеви носи назив. Микротопоним Тукови може се објашњавати на различите начине. С једне стране, можемо га довести у везу са називом животиње – ђуран, односно тук (-ан/-ац), а с друге стране, база **tuk* носи у себи општу семантику ударања (в. Скок 1971: 518). Но, ниједна од ових хипотеза не дјелује нам увјерљиво. Сматрамо да би у овом случају било корисно поћи од говора становника. Наиме, забиљежили смо употребу лексеме *тук*¹³, која би могла бити мотивна ријеч топониму Тукови – „Ливада иде у *тук*”. Значење именице *тук* у овом контексту јесте ’шпиц, шиљак, угао’. Етимологију нареченог апелатива налазимо у метатези именице *кут* (кут > тук, односно Кутови > Тукови). Скок (1971: 248) за именицу *кут* даје сљедеће објашњење: „1. угао, нугао, 2. топоним у sing. и pl.” Значење именице *кут*, према томе, потпуно је подударно дијалекатском, метатетички добијеном – *тук*. Овоме у прилог иде и конфигурација терена именованог као Тукови, будући да је ријеч о ливадама које се у виду клина усијецају у шуму што их опасује. Назив извора Крџан доводимо у везу са апелативима крџан или крџа – ’каменито, неплодно тле’ (Шиц 1994: 59). Етимологију микротопонима Завор изводимо из глагола *завирати* – ’завлачити у нешто, крити, скривати’ (РСАНУ 1968: 568) (као *увирати–увор*), чему у прилог иде и изглед односно конфигурација терена обиљеженог овим онимом – пашњак са три стране опасан шумом.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Предочени земљишни именослов Нишићке висоравни потврђује и на осталим српским просторима важеће правило – да убједљиво највећи број микротопонима потиче од апелатива, примарно од топографских именица, и то оних које карактеришу морфологију тла (Дџлина, Брџе, Кршић, Рјд, Камештџак, Главница, Пџоци итд.).

Већина регистрованих микротопонима етимолошки је потпуно прозирна, а ријеч је о именима која осим номинационе информације носе и податке о

¹³ Стоја Ђокић (1929), рођ. Пејић, настањена у И. Сарајеву; Миро Пејић (1958), Сребреница.

карактеризацији именованог објекта. Она „показују да процес настајања властитих имена различитих географских појмова и локација у ствари непрекидно траје” (Пешикан 1969: 260). У овоме лежи лингвистички аргумент да је ријеч о новијим (у последња два вијека) именованима, те да садашње становништво при досељењу није затекло старинце нити је наслиједило ранији именослов, и да су по доласку мијењали физиономију терена и култивисали га.

Показује се да „апелативи обављају дјеломично ономастичку функцију идентифицирајући одређени објекат, а задржавају апелативну функцију” (Шимуновић 1978: 302) означавајући шта је (лука, до), какав је (калови, раван), гдје је (осоје, горња њива, за брдом) и чији је (кадина раван, балијино брдо) тај земљописни објекат.

Немали број апелатива у микротопонимији Нишићке висоравни потпуно је топонимизован, па су тако у највећој мјери пропријализовани апелативи као што су: Түкови, Крáмови, Брòшеви, Лåзе, Гвòзд итд. Код њих је апелативно лексичко значење сасвим угашено у корист ономастичког значења. Као што примјећује Пешикан (1969: 260), до оваквих случајева долази „кад се реч у општој употреби архаизира” (нпр., Лåзе, Гвòзд) или „кад реч измени значење због промене самог објекта” (нпр., Крáмови, Шåњци).

Микротопоними Нишићке висоравни претежно су српског (словенског) поријекла, уз понеки турцизам (Бўнår, Чёсма, Сåбанци) и германизам (Шåхт, Шåњац, Лòгор).

Творбена и лексичко-семантичка анализа нишићких топонима показала је да на проучаваном ареалу нема никаквих новина нити одступања од стања и законитости на другим српским територијама источнохерцеговачког говорног типа. Ипак, сваки микротопоним треба забиљежити, а посебно, што нарочито наглашавамо, на просторима са којих су Срби протјерани (ФБиХ) – јер се само тако може пружити отпор кривотворењу историје које је у последње вријеме актуелно код тамошњих власти и институција, и јер ти микротопоними брзо и бесповратно падају у заборав будући да више (готово па) нема аутохтоног српског живља које их је баштинило.

ПРИЛОГ – РЕГИСТАР ТОПОНИМА

1. Сåбанци

À(х)медово рåскршће, раскршће према муслиманском селу Судићима.

Бåгва, воћка (крушка) и предио око ње.

бåшча, воћњак. **Åњимова бåшча**, **Бòрђина бåшча**, **Рåнкова бåшча** итд.

Бòрйћ, локалитет са неколика закржљала борића.

Брѐзе, пашњак и ливада. Уже: **Рѐдовѐнове**, **Ѐнимове**, **Грујине Брѐзе**.
брѝјѐг, мања узвишица. Као дио имена: **Мрѝкѝ брѝјѐг**.

Брѐћевѝ, локалитет поред сеоског гробља.

Врѝг бѝбѝ **Ѐнѝ**, према некадашњој власници, баби данашњих.

Вуѝчѝ дѝ, шумовита удолина.

Гвѝзд, шума позната по честим ударима грома.

глава, узвишење, вис. Као дио имена: **Срѝднѝ глѝве**.

Горѝела, локалитет гдје је некад изгорјела шума.

Гѝрнѝ њѝва.

Грѝбље, сеоско гробље и ливада поред њега.

Громилиѝце, зараван са гомилама камена које представљају остатке некадашњег насеља у селу.

гѝвно, мјесто гдје се „врло” жито, више мањих заравни. Са атрибутима према именима садашњих власника: **Ѐнимово**, **Грујино** итд.

дѝ, удолина, њѝва, ливада на нижем земљишту. Са атрибутом: **Вуѝчѝ**.

Дѝ, средишњи дио ширег појма Долина.

Дојчинова њѝва, по Дојчину Стојановићу.

Дѝлина, централни дио села.

Дѝлине, њѝве.

Дѝнѝ њѝва.

Дугѝ стрѝне, црногорична шума.

Жѝлезнѝк (Жѝљежнѝк), извор, поток и простор око њега. Извире у прољеће или приликом већих падавина. Железник је крашка понорница, која се појави у прољеће и, зависно од тога да ли је суша, краће или дуже тече кроз котлину која има исти назив. Када се нагло отапају сњегови или падају обилније кише, Железник добија снагу рјечице и плави низводна поља у дужини од неколико километара иако постоје три „ждријела” гдје вода увире. Са смањењем падавина, смањује се и јачина и капацитет воде на изворишту, док поток потпуно не пресуши у периоду суше или великих хладноћа.

Зѝ вѝгњом, мањи обрадиви локалитет („ѝно оваца Зѝ вѝгњом”).

Зѝвор, пропланак, пашњак опасан буковом шумом са три стране.

Закрѝшѝћ, ливада иза Кршића.

Запѝдѝћ, удолина иза Подића.

Илића раскршће, раскршће и ужи простор око њега, некад у власништву католика Илића, који су у Другом свјетском рату напустили ово подручје.

Јасик, ливада.

језеро, већа стајаћа вода. У имену: **Мало језеро**.

Јелик, велика јелова шума. Уже: **Доњи, Равни**.

Кадина раван, локалитет на дну Пријаве.

Калем, локалитет поред сеоског пута. Говори се: „код Калема”.

Кљови, зараван са локвом у којој увијек има воде.

Камењаџак, пут из Сабанака ка Нишићима.

Касидоли, велике ливаде, долови, сјеверно од села, гдје је касно стизала трава и друга љетина због мразева који су на том подручју изражени.

Кљунта, брдо необрасло шумом.

Колачуша, мањи локалитет са крушком.

Крављаџак, мањи простор, некада ограђен за затварање крва.

Крмови, дио Пријаве, мања камена литица из које је вађен камен за стећке и надгробне споменике. У близини је стари „римски” пут и некропола стећака.

Красан, извор усред села; много је користио народу због близине кућама, па су га, према причи, тако назвали, али и због наводних љековитих особина. Вода са тог извора дјелује као масна, нема пријатан укус, па се ријетко користила за пиће.

Крива бљква, локалитет на пола пута између Сабанака и Нишића.

крш, камењар. Више локалитета у селу, према власницима: **Стевин, Милџин, Стојановића крш**.

Кршић, каменити и смрекама обрастао пашњак.

Кувачица, мањи локалитет код Пејића кућа, гдје је некад био објекат са огњиштем, гдје су се пекли хљебови за бројну породичну задругу. Ту се мијесило односно „кљвало” тијесто за хљеб.

Кљбаба, шумовито брдо.

Купушњаџак, каменити пашњак.

лука, плодно и равно земљиште; назив неколико локалитета. У именима: **Пејића лука и Стојановића лука**.

Лијепна крушка, локалитет са таквим дрветом.

Лијешће, мањи простор у централном дијелу села, обрастао лијеском.

Лѣпа.

Мáлѣ јѣзеро, у Пријави, у долини којом, када надође, тече Жељезник. Ту је до изградње макадама била локва у коју се сливала кишница.

Мáнда, мања ливада у источном дијелу села, према Илића раскршћу, гдје су некад живјели католици Илићи, а њива је названа по власници Манди Илић.

Међуограде, узак простор између шумовитог и обрадивог дијела Осоја и ливаде зване Подић. Пролаз око кога су биле ограде њива и ливада са обје стране.

Мѣлошево пѣлце, по дједу садашњих.

Мѣља страна, страна обрасла буковом шумом.

Мрѣк брѣјѣг, према причању, носи назив по боји траве која је тамнозелена, и боровњака, те дјелује као да је површина брда црна или мрка.

њива, више локалитета у селу. Са атрибутима: **Дѣња**, **Гѣрња**, **Дѣјчинова њива**.

Њивѣца, мања обрадива површина.

Ќсѣје, шумовита коса која једним дијелом окружује село, са југоистока.

Пáњеви, пашњак.

Пѣјића лѣка.

Пѣћина, простор око пећине, близу изворишта Средње главе.

Пѣдић, велика, прилично равна обрадива површина, чији један дио дјелује „раван као кѣћни пѣд и нáзвáна је Пѣдић”.

пѣље, више локалитета у селу. Испод села пружа се Сабаначко поље, а поједине парцеле у оквиру њега називане су према власницима. Уже: **Грѣјино**, **Ђѣрѣино**, **Рáтино пѣље**.

пѣлце, уз атрибут **Мѣлошево**.

Пѣтоци, дио шуме, иза села, куда тече више потока, бујица, који се спајају у Саставцима.

Пѣткућница, простор испод кућа.

Прѣјава, више шумовитих локалитета у селу, који су некад били исјечени.

рáван, зарављено земљиште. Са атрибутом: **Кáдѣна рáван**.

Рáвница, троугласта зараван, опасана путевима.

рáскршће, мјесто укрштања путева, више локалитета. Једно је на улазу у село са истока, а друго са запада. Са атрибутима: **Чѣдино**, **Ахмедово**, **Илића рáскршће**.

Рид, крш, средишњи, каменити дио села.

Сабанци, село и предео који му припада.

Саставци, предео испод Потока, гдје су се потоци састављали.

Сјеча, име два локалитета у селу на којима је некад била шума која је исјечена.

Слабовац, извориште сачињено из пет извора изузетно квалитетне воде (Мали, Велики и Средњи бунар, Бунарић и Дали бунар). Према легенди, за турске владавине, у селу Ракова Нога, десетак километара источно од Сабанака, властодршци су воду вагали и продавали локалном становништву и тај извор зове се и данас Терезија. Да би избјегли сличан намет, Сабанчани су извориште изнад свог села назвали Слабовац. Образложење легенде је да је вода веома добра, али да је названа Слабовац, као да се ради о слабој (лошој) води, да се заварају експлоататори и избјегне плаћање кориштења те воде.

Смреке, предео обрастао смрекама.

Сокак, запрежни пут и пашњаци уз њега.

Средње главе, извор, благо узвишење између два бријега. Према легенди, у турско вријеме, овуда су наишла тројица Срба поред турског моћника и његове пратње. Видјев лијепе српске младиће, Турчин је пратњи наредио: „Хоћу једну српску главу!” Питаше га коју, а он одговори: „Средњу!” По средњој, одсјеченој глави извор понесе назив.

Стара кућа, локалитет некадашње заједничке куће Стојановића.

Стевина штала.

Стојановића лука.

страна, падина, стрмина. Са атрибутом: **Дуге стране**, **Миља страна**.

Странчица, ливада у страни.

Травњачић, мали пашњак, дио Подића.

Трешње, предео обрастао дивљим трешњама.

Црквина, извориште и плато око њега, гдје је, наводно, била црква чији се остаци и данас виде.

Чедино раскршће, по Чеди Стојановићу, оцу садашњих.

Чесма, извор. Био је уређен; из сантрача је удубљеном дрвеном врљиком (чесмом) текла вода у корито.

Шахт (Шахт), службено, заселак западно од села. Ту је некад био извор са дрвеном оплатом.

Шиљак, пашњак у облику шиљка.

Шумица.

Душевине

Барица, баровита шума.

Боркови, брдо.

Јелѧх, шума.

Јунаковац, извор.

Козловци, шумовити бријег изнад Бијамбара.

Копитовац, шума чије се дрво користило за прављење шиндре. Локалитет је познат и по рудокопу мангана.

Логор, долина у Бијамбарама у којој је војска изводила вјежбе.

Мравињци, ливада.

Остојин до, до и заселак.

Рупине, ливада за кошење, ораница са удолинама.

Торови, бријег.

Кривајевићи

Бали(ји)но брдо, бријег.

Бијамбаре, заштићени парк природе; природни шумски комплекс са осам пећина и два језера; служио за испашу оваца.

Брџик, бријег под папрати и шумом.

Бјелила, ријека која понире у Бијамбарама.

брдо, бријег. Са атрибутом: **Балијино**.

Брдо, ливаде изнад села.

Брџићи, шума.

Бугунов до, до.

Велика буква, шума.

Вйшпоље, бријег изнад поља.

врто, врт, њива. Са атрибутом: **Мемин**.

глава, бријег. Са атрибутом: **Рудна**.

Главица, бријег.

Горња пећина, у Бијамбарама.

Градац, шума.

Дѣмшина пѣћина, у Бијамбарама.

дѣ. Са атрибутом: **Бѣгунов**.

Дѣлови, заселак према Бијамбарама.

Дѣња пѣћина, у Бијамбарама.

Драгѣсела, њиве и ливаде.

Дрѣм, сокак и шума око њега.

Ђѣрђина/Ђѣрицина пѣћина, у Бијамбарама.

Зѣ брдом, заселак.

Камѣ(н)штѣк, извор.

Кѣткино кѣрито, извор.

Кѣњскѣ, шумовито брдо.

кѣрито, извор. Са атрибутом: **Кѣткино, Стијѣпино**.

Кремѣнац, шума.

Крѣст, локалитет изнад гробља.

Лѣзе, ливада изнад села.

Лѣсац, брдо голо с једне стране.

Мѣлиновица, ливада у облику потковице опасана шумом, са неколика извора. Викенд насеље.

Мѣмѣн вѣртѣ, њива у Малиновици.

Нѣвѣ њѣва, њива.

Нѣвѣ пѣћина, у Бијамбарама.

њѣва. Са атрибутом: **Нѣвѣ, Пријѣкѣ**.

Ѡборѣшта, ливаде за кошење.

Ѡзимица, ливаде за кошење, оранице.

Пѣљике, заселак на пропланку.

пѣћина, јама, пѣћина. Са атрибутима: **Дѣмшина, Ђѣрђина/Ђѣрицина, Гѣрња, Срдѣња, Дѣња, Нѣвѣ**.

Подгѣвно, њива.

Пѣље, поље.

Пријѣва, шума.

Пријѣкѣ њѣва, ливаде.

Рачва, локалитет гдје се укрштају сокаци.

Рудна глава, кршевит бријег, камењар.

Саставци, пашњак на раскрсници сокака у Бијамбарама.

Средња пећина, главна пећина у Бијамбарама.

Стијепино корито, извор.

Травњак, пашњак.

Туклови, ливаде које иду у шпиц.

Ћскѓ, усјек куда пролази магистрални пут Сарајево–Тузла.

Шањаци/Шањци, локалитет у Лазама са и данас уочљивим рововима из Првог свјетског рата.

Шљивихи, воћњак.

ЛИТЕРАТУРА

- Грковић 1977:** М. Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд: Вук Караџић.
- Јошић 2016:** Н. Јошић, *Воћарска лексика и терминологија у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Лома 2013:** А. Лома, *Топонимија Бањске хрисовуље*, Београд: САНУ.
- Милић Криводољанин 1958:** В. Milić Krivodoljanin, *Ekonomski razvitak porodica u selu Nišićima, srez Sarajevo, Glasnik Zemaljskog muzeja, nova serija, sveska 13, 7–50.*
- Окука 2018:** М. Окука, *Српски дијалекти*, Нови Сад: Прометеј.
- Маројевић 1982:** Р. Маројевић, Прасловенска adiectiva possessiva типа *Tvorimiřićь* (од патронима типа *Tvorimiřićь*), њихова судбина и трагови у словенским језицима, *Јужнословенски филолог*, XXXVIII, 89–109.
- Маројевић 1997:** Р. Маројевић, Присвојни придјевни (possessiva) у старословенском језику, *Српски језик*, II, 153–183.
- Николић 2012:** В. Николић, Трагови средњовековног занимања *крамар* у топонимији Босне и Херцеговине, у: М. Екмечић (ред.), *Зборник за историју Босне и Херцеговине*, бр. 7, Београд: САНУ, 61–74.
- Петровић Савић 2016:** М. Петровић-Савић, О творбеној структури топонима (на примерима из Рађевине), *Филолог*, 14, 218–226.

- Пешикан 1969:** М. Пешикан, Разликовање властитих и апелативних имена у топонимији, *Наш језик*, XVII/5, 257–263.
- Пижурица 1980:** М. Пижурица, Прилог Ровинског српскохрватској географској терминологији, у: Б. Видоески (ур.), *Втора југословенска ономастичка конференција*, Скопје: МАНУ, 245–290.
- РСАНУ 1959–2020:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–21, Београд: САНУ.
- Скок 1971–1973:** П. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: JAZU.
- ТСР 1997:** С. Ђинђић, М. Теодосијевић, Д. Танасковић, *Турско-српски речник, Türkçe-sırpa sözlük*, Ankara: Türk dil kurumu.
- Филиповић 1952:** М. Филиповић, Белешке о пореклу становништва у Сарајевској Врховини, *Гласник Етнографског института САН*, књ. 1, св. 1–2, 387–391.
- Шимуновић 1978:** П. Šimunović, Na granici toponima i apelativa, *Filologija*, 8, 299–308.
- Шиц 1994:** Ј. Šic, *Geografska terminologija srpskohrvatskog jezika*, Gornji Milanovac: Dečje novine; Beograd: Vukova zadužbina; Novi Sad: Matica srpska.
- Шкаљић 1966:** А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.

THE RELATIONSHIP OF APPELLATIVE AND ONYMIC LEXICON IN THE MICROTOPYMY OF NIŠIĆI PLATEAU

Summary

This article provides a precise list of microtoponyms of three Serbian villages at the Nišići plateau, which are now deserted as a consequence of the war and post-war doings in Bosnia and Herzegovina. The notated microtoponyms are subjected to derivation-semantic classification. Most of the names in the collected corpus are less or more etymologically transparent, but for several onyms whose origin is hazy are offered the etymological explanations (e.g. for the oikonym Sabanci). It is pointed out to the different levels of toponymization of appellative – from the preservation and dominance of the appellative meaning in the microtoponym to the complete suppression of that meaning in the process of the proprialisation of appellative.

It is demonstrated that the review of the microtoponyms of Nišići fully corresponds to the situation at the other Serbian areas of the Eastern Herzegovinian speaking type. This

article emphasizes that it is particularly important and urgent to list the microtoponyms in those Serbian regions that have been deserted due to the war (FBiH), since these toponyms are rapidly disappearing and the local authorities are falsifying them because of the chauvinist motives and interests.

Key words: Nišići plateau, Sabanci, Krivajevići, Duševine, appellative, propriation, suffix derivation, univerbisation with suffixation.

Dušan M. Pejić